

ՄԱՅԻՍԸ ՄԵՐ ՀԱՂԹԱՆԱԿՆԵՐԻ ԱՄԻՍՆ Է

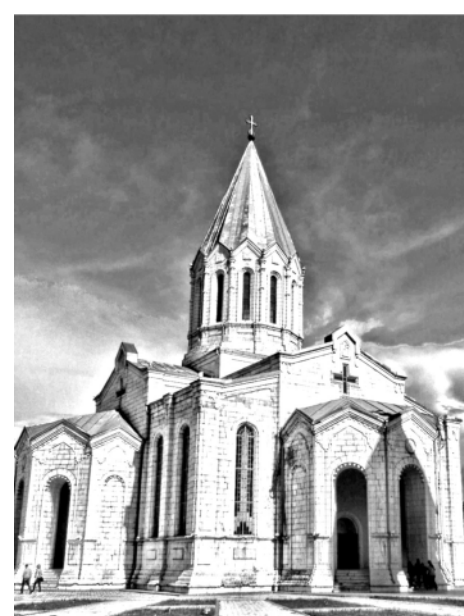
ՋԱՍՈՒ ՍԱՐՅԱՆ

ՋԱՅՐԵՆԻՔԻՍ

Մենք գիտենք մարտնչել կյանքում, Մենք գիտենք հառաչել ու լալ, Ծովի պես շառաչել գիտենք եվ կանչել առվի պես զուլալ, Ամպի պես գիտենք որոտալ, Սոսափել սոսու պես մի պերճ, Հողմի պես ուղրել գիտենք, Հովի պես օրորել անվերջ: Մենք գիտենք ամենից ահեղ Հեղեղի հորձանքում լողալ, Ցասման գոռ փոթորկից պայթել եվ սիրո քնքշանքից դողալ: Մենք գիտենք մխրճվել երկինք եվ ծովի հատակը սուզվել, Մի ծաղկի մահով վշտանալ, Մի բացվող բողբոջով հուզվել: Ինչ էլ որ պատահի կյանքում, Ամենուր գորանալ գիտենք, Երագով տաքանալ ցրտում, Հրդեհում՝ զովանալ գիտենք: Մենք գիտենք հաց քանել հողից եվ բախտի լույս գտնել հանքում, եվ գիտենք, որ կյանքի համար Մենք քեզ ենք պարտական

կյանքում:

Մենք քեզնով ներշնչվել գիտենք եվ գիտենք քեզ համար մեռնել եվ անգամ վիրավոր ձեռքով Հաղթության դրոշակ բռնել:

ՃԱԿԱՍԱԳՐԻ բերումով մայիսը դարձավ մեր հաղթանակների, մեր ապրելու իրավունքի, մեր անանց հպարտության, բերկրանքի, մեր փառապանծ գոյամարտերի, հաղթելու կամքի առհավատչյան:

Մենք ուզում ենք մեր մայիսյան հաղթանակների փառաբանումը սկսել ամենավերջից՝ 1992 թվականի մայիսի 8-ից, երբ հայկական ուժերը գրավեցին Շուշին: Հաղթանակը Արցախյան ազատամարտում հիշարժան էր, պատմական ու խորհրդանշական. չէ՞ որ հայ ազատամարտիկները այդ սխրանքով վերահաստատեցին հայ զինվորի հաղթելու անկոտրուկ ոգին: Ամենախորհրդանշականը, պատմականը այդ գոտեմարտում եղավ մի իրողություն, որ հարյուրամյակներ շարունակ ճակատագիրը մեզ զրկել էր. հայը թշնամուց խլեց, իրեն վերադարձրեց կորցրած մեծ հայրենիքի մի կտորը: Հիրավի պատմական իրողություն:

Իսկ հիմա անդրադարձ մեր մայիսյան սխրանքների սկզբին. այն 451-ին էր, Ավարայրի դաշտում, երբ իրար բախվեցին պարսկական 300-հազարանոց բանակը և 60-հազարանոց հայկական ուժերը: Մեր պատմությանմեջ այն Վարդանանց պատերազմի օրն էր, մեր

անկարելի սխրանքի, անհուսալի կռվի ու «Մահ իմացեալի» համազգային հաղթանակի օրը: Ասում են, որ Ավարայրի ճակատամարտից հետո, հայերին հավատալուց լինելու պարտադրող պարսից Հազկերտ արքան ասել է՝ «Հայեր, կռվո՞ւմ եք, ապրեցե՞ք»: Ահա սրա համար է, որ մենք հպարտանում ենք՝ Ավարայրը համարելով մեր ժողովրդի, հայի բազկի հաղթանակի ճակատամարտ:

Մայիսյան մեր հաջորդ հաղթանակը 1918 թվականի մայիսին էր: Հայոց եղեռն իրագործած, հային հայրենիքից զրկած մարդակուլ օսմանը արշավեց իր հողի մի պատառիկի վրա ծվարած Հայաստան կոչվող Երկրի վրա՝ իրագործելու իր մարդակուլ ծրագիրը՝ աշխարհի երեսից վերացնելու հայ ցեղն ու հայ ամուսնը:

Ինչպես և 451-ին, թշնամին հզոր էր ու բազմաքանակ: Իրար հետևից հեշտությամբ գրավելով հայկական քաղաքները՝ թուրքական խորշակը հասավ Սարդարապատ կայարան: Մինչև Երևան մնում էր մի քանի ժամվա ճանապարհ: Ոչնչացման, անհետացման օրհասը կախվեց մեր թշվառ Երկրի վերջին պատառիկի վրա:

Ուժերն անհավասար էին, հույսը մեռ-

նում էր: Սակայն, ինչպես և Ավարայրում, բռնկվեց հայ ժողովուրդը և հիշեց՝ «Հայեր, կռվո՞ւմ եք, ապրեցե՞ք»: «Մահ իմացեալի» ոգին էր թևածում Սարդարապատի, Ապարանի, Ղարաբաղի հայ ճակատներում:

Բոլոր ճակատներում հայերը պարտության մատնեցին թուրքական զորակազմը ուժերին, որոնք խուճապահար փախուստի դիմեցին: Փառավոր հաղթանակ, որից չօգտվեցին Հայաստանի Ազգային խորհրդի ապիկարները:

...Եվ կրկին մայիս, երբ աշխարհին տիրելու նկրտումներով մի խելագար, որ ֆաշիզմ էր խորհրդանշում, 1945-ի մայիսի 9-ին ծնկի եկավ հակահիտլերյան կռիվներից առջև: Մարդկության պատմության այդ ամենաարյունալի, ամենադաժան ու ամենախաղաղ պատերազմի գլխավոր ծանրությունն ընկավ խորհրդային Միության ուսերին, երկիր, որի մի փոքրիկ և հպարտ մասն էինք մենք՝ հայերս: Այո, Մեծ հայրենականը մահ հայի պատերազմն էր: Պատերազմ այն թշնամու դեմ, որ ակտիվ մեղսակիցն էր Հայոց մեծ եղեռնի, որի դաշնակիցն էր մեր դարավոր թշնամի թուրքը, և որի արյունաբերու հրոսակները սահմանի վրա սպասում էին Ստալինգրադի անկմանը, որ մոտենի Հայաստան և

ի վերջո իրականացնեին իրեն դարավոր ճիվաղային ծրագիրը՝ մորթելն, ոչնչացնելն վերջին հային:

Մենք կռվում էինք մեր դարավոր թշնամու դեմ, մենք վրեժ էինք լուծում նույն թուրքից, որը բնաջնջեց միլիոնավոր անմեղ մարդկանց: Եվ ես համոզված եմ՝ Ստալինը և Բաքվում մեր դարավոր թշնամին՝ հալածված բորենու կատաղությամբ և գազանային ատելությամբ կրճատեցին և ատամները, երբ ամեն տարի մայիսի 9-ին հպարտությամբ տոնում ենք մեր հաղթանակի օրը:

Այո, Մեծ հայրենականը մահ մայ ժողովրդի գոյամարտն էր:

Տողերիս հեղինակը մայիսի 9-ին թողնելիս հետ եղավ Հաղթանակի զբոսայգում: Ինձ չգարնացրեց ծաղկեպսակների և ծաղիկների առատությունը անմար կրակի մոտ: Պարզապես հպարտություն ապրեցի Անհայտ զինվորի գերեզմանին ակնածանքով խոնարհվող ջահել աղջիկների և տղաների համար, բազում երիտասարդ զույգերի համար, որոնք մանկասայլակներով, իրենց պստիկների հետ էին եկել այդ: Իսկապես «ՈՉ ՈՔ ԶԻ ՄՈՌԱՑՎԵԼ, ՈՉԻՆՉ ԶԻ ՄՈՌԱՑՎԵԼ»:

ԷՊՈՒԱՐԴ ՍՈՒՐԵՆԻ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆԻ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ

2015 թ. ապրիլի 7-ին կրանար Հայաստանի առաջատար գիտնականներից մեկի՝ ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Էդուարդ Սուրենի Վարդանյանի 75-ամյակը:

Էդուարդ Վարդանյանի ամբողջ գիտական գործունեությունը կապված է եղել ՀՀ ԳԱԱ ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտի հետ, որտեղ նա աշխատել է հիմնական օրվանից: Թեկնածուական ատենախոսության փայլուն պաշտպանությունից ընդհամենը մեկ տարի անց երիտասարդ գիտնականը (այդ ժամանակ նա 32 տարեկան էր) նշանակվեց ինստիտուտի փոխտնօրեն: Դրսևորելով իրեն որպես գիտության հմուտ

կազմակերպիչ, Էդուարդ Վարդանյանը փաստորեն անմիջապես համձն առավ ինստիտուտում քվանտային էլեկտրոնիկայի տարրային բազայի զարգացման աշխատանքների համակարգումը:

Ոչ գծային օպտիկական և ակուստատոպտիկական բյուրեղների (տարբեր խառնուրդներով միոբատներ, ջրալուծվող բյուրեղներ) աճեցմանն ու հետազոտմանը նվիրված նրա աշխատանքները լայն ճանաչում ստացան ԽՍՀՄ-

ում և կիրառվեցին հատուկ նշանակությամբ սարքավորումների ստեղծման համար: Մեծ էր Է. Վարդանյանի դերը նաև բաց լազերային կանալով աղմուկակայուն կապի համակարգերի ստեղծման գործում:

Բյուրեղներում տեղի ունեցող պրոցեսների խորը պատկերացման շնորհիվ Է. Վարդանյանը կարողացավ ոչ միայն հայտնաբերել, այլև բացատրել լեզիրացված կամ գամմաճառագայթահարված բյուրեղների բացթողման ոչ գծային բնույթը՝ կախված լազերային ճառագայթման ինտենսիվությունից: Այդ աշխատանքները կարևոր նշանա-

զոտությունների ինստիտուտի տնօրեն՝ մնալով այդ պաշտոնում մինչև 2006-ը: Գիտության համար դժվարին այդ ժամանակաշրջանում Էդուարդ Վարդանյանը կարողացավ կանխել ինստիտուտի քայքայումը, պահպանել գիտական կոլեկտիվն ու վերականգնել միջազգային կապերը: Շնորհիվ նրա անձնուրաց աշխատանքի, ինստիտուտը կարողացավ հաղթահարել գիտական ճգնաժամը: Ներպետական ծրագրերի կատարմանը զուգահեռ, ինստիտուտի աշխատակիցները մասնակցում էին բազմաթիվ գիտական դրամաշնորհային աշխատանքներին, իսկ ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտը մի քանի տարում վերադարձրեց իր արժանի ճանաչումը միջազգային գիտական հանրության կողմից:

Կարևոր նշանակություն ունեցան Է. Վարդանյանի վերջին տարիներին կատարած հետազոտությունները՝ նվիրված խառնուրդային բյուրեղներում ֆոտոհարուցված պրոցեսներին և պարբերական կառուցվածքով բարակ սեզմենտալեկտրական թաղանթների ստացման մեթոդներին:

Հասնելով գիտական հաջողությունների, ինստիտուտը մինևույն ժամանակ բախվեց մի լուրջ խնդրի հետ, այն է՝ գիտական կոլեկտիվի ծերացումը, որը պայմանավորված էր երիտասարդ կադրերի ներհոսքի բացակայությամբ: Գիտակցելով խնդրի ամբողջ

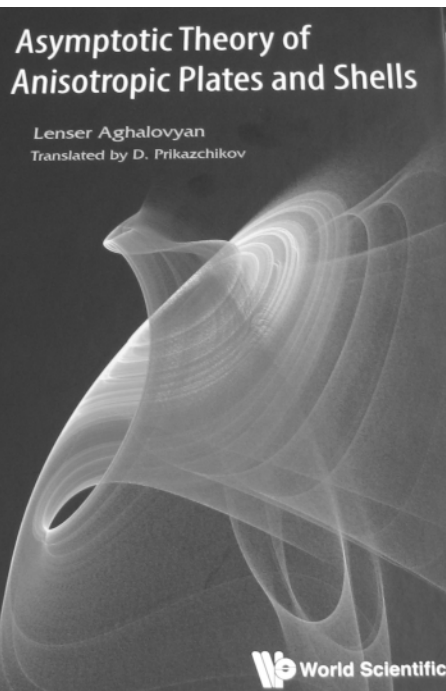
լրջությունը, Էդուարդ Վարդանյանը 2007-ին գլխավորում է Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի նորաստեղծ քվանտային և օպտիկական էլեկտրոնիկայի բազային ամբիոնը ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտում:

Չնայած գիտական և գիտակազմակերպչական լարված գործունեությանը, Է. Վարդանյանը միշտ մեծ ուշադրություն էր դարձնում ինստիտուտի աշխատակիցների կենցաղային խնդիրներին. մանկապարտեզը, ճաշարանը, դպրոցականների տրանսպորտը և այլ բազմաթիվ խնդիրներ միշտ նրա մտահոգության և ուշադրության կենտրոնում էին: Նրա աշխատասենյակի դռները միշտ բաց էին բոլորի առջև, և նրա մոտ գալիս էին շատերը՝ իրենց առօրյա խնդիրներով: Մեկին հարկավոր էր օգնել ծեռք բերելու դեղորայք, մեկ ուրիշը խորհրդի կարիք ուներ, և բոլորի համար էլ ժամանակ էր գտնվում: Նա կիսում էր մարդկանց ուրախությունը, վիշտն ու դժվարությունները:

Էդուարդ Սուրենի Վարդանյանը վախճանվեց 2011 թ. դեկտեմբերի 17-ին, կյանքի 72-րդ տարում: Նրա վառ հիշատակը, որպես մեծ Մարդ և Գիտնական, հավերժ կմնա մեր սրտերում:

ՀՀ ԳԱԱ ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտի կոլեկտիվ

Լույս է տեսել ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Լենսեր Աղալովյանի «Անիզոտրոպ սալերի և թաղանթների ասիմպոտիկ տեսություն» մենագրության անգլերեն տարբերակը

և շինարարության հիմնական կոնստրուկցիաների, սարքերի և կառույցների բաղկացուցիչ տարրերի ամրությանը, կայունությանը և հուսալիությանը:

Մինչև վերջին տասնամյակները այդ խնդիրները լուծվել են վարկածների մեթոդով: Չողերի ու հեծանների համար ընդունվել է Բեռնուլի-Էյլերի հարթ կտրվածքների վարկածը, սալերի և թաղանթների համար՝ Կիրխոֆ-Լյավի չդեֆորմացվող նորմալների վարկածը (դասական տեսության վարկածներ): Հայտնի են նաև ավելի քիչ սխալի հանգեցնող վարկածներով ճշգրտված տեսությունները (Ռայսներ, Ս.Համբարձումյան, Տիմոշենկո):

Անհրաժեշտություն էր առաջացել ի հայտ բերել բոլոր այդ տեսությունների կիրառելիության շրջանակները, ինչպես նաև գտնել կիրառությունների համար հույժ կարևոր խնդիրների այնպիսի դասերի լուծումներ, որոնց համար վերոհիշյալ վարկածները կիրառելի չեն:

Լենսեր Աղալովյանի մենագրությունը նվիրված է հենց այդ հույժ կարևոր հարցերի ուսումնասիրությանը: Ցույց է տրված, որ դասական և ճշգրտված տեսությունները, որոնք դիտարկում են միայն մեկ դասի խնդիրներ, համապատասխանում են ասիմպոտիկ ներկայացման մեկ-երկու մոտավորություններին: Այնուհանդերձ, այդ տեսություններով ստացվող արդյունքները բավարար են

լայն շրջանակի կիրառությունների համար:

Լենսեր Աղալովյանի կողմից մաթեմատիկորեն ապացուցված է, որ դասական ու ճշգրտված տեսությունների վարկածները կիրառելի չեն նոր դասի եզրային խնդիրների լուծման համար: Խնդիրների այդ դասերը հիմնականն են սեյսմական կառույցների հիմքերի և հիմնատակների հաշվարկներում, իսկ դիմամիկ խնդիրներում՝ շերտավոր միջավայրում սեյսմիկ ալիքների տարածման, կառուցվածքների վրա նրանց ազդեցության ուսումնասիրության հարցերում: Նրա կողմից գտնված է դասականից սկզբունքորեն տարբերվող ասիմպոտիկա, որը թույլ է տվել լուծել այդ դասի խնդիրները: Նշված են այն դեպքերը, երբ հնարավոր է ստանալ մաթեմատիկորեն ճշգրիտ լուծումներ:

Լենսեր Աղալովյանի կողմից մշակված մոտեցումը կարող է հիմք հանդիսանալ նոր տիպի կարևոր կիրառական խնդիրներ լուծելու համար, մասնավորապես ուսումնասիրել բարակ մարմինների և ֆիզիկական բազմաբնույթ դաշտերի փոխազդեցության հույժ կարևոր հարցերը:

Մենագրության ռուսերեն տարբերակը հրատարակվել է «Наука, физ.мат.лит., Москва» հրատարակչության կողմից և արժանացել մասնագետների ամենաբարձր գնահատականին:

ՀՀ ԳԱԱ Տեղեկատվական-վերլուծական կենտրոն

ՀՀ ԳԱԱ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 6 մայիսի 2015 թ.

ՀՀ նախագահության միստում ՀՀ ԳԱԱ Եկոլոգանոոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնի տնօրենի պաշտոնում միաձայն վերընտրվեց երկրահանքաբանական գիտությունների դոկտոր Արմեն Սաղաթյանը:

■

ՀՀ ԳԱԱ նախագահությունը ՀՀ ԳԱԱ Մանուկ Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի տնօրենի պաշտոնում միաձայն ընտրեց Վարդան Դևրիկյանին: ՀՀ ԳԱԱ նախագահությունը որոշեց նաև ՀՀ ԳԱԱ Մանուկ Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի տնօրենի պաշտոնակատար Ավետիք Իսահակյանին նշանակել ինստիտուտի տնօրենի խորհրդական:

■

ՀՀ ԳԱԱ նախագահությունը ՀՀ ԳԱԱ մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտի տնօրենի պաշտոնում միաձայն ընտրեց Արսեն Առաքելյանին:

ՀՀ ԳԱԱ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՅԱՆ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ՀԱՆՐԱԳԻՏԱՐԱՆ

Ներկայացնում է ՀՀ ԳԱԱ սփյուռքի բաժինը

ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ, ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Մեծլում Սումբատյանը ծնվել է 1954 թվականի փետրվարի 5-ին Վորոշիլովգրադ (այժմ Լուգանսկ) քաղաքում: Հայրը՝ Ալբերտ Սումբատյանը, աշխատել է Լուգանսկի Ռուդի անվան հաստոցաշինական գործարանում որպես լոկոմոտիվների արդիականացման և արտահանման մատակարարման կոնստրուկտորական բաժնի պետ: Մայրը՝ Ռաիսա Սումբատյանը Մեծ հայրենականի մասնակից է (եղել է զենիթային հրանոթի կանոնադրության հրամանատար), պատերազմի ավարտից հետո աշխատել է դպրոցում որպես քիմիայի ուսուցչուհի:

1971թ. Մեծլում Սումբատյանը ավարտել է Ռոստովի 5-րդ մաթեմատիկական թեքումով դպրոցը: Դպրոցում ուսանելու տարիներին եղել է դպրոցի ֆուտբոլի, շախմատի և թեթև ատլետիկայի հավաքականների կազմում: 1971 թ. ընդունվել է Ռոստովի պետական համալսարան:

ներում:

Մ. Սումբատյանի գիտական հետաքրքրությունները առնչվում են դիֆրակցիոն ակուստիկ և առաձգական ալիքների խնդիրներին, ինչպես նաև հեղուկ և առաձգական միջավայրերում ակուստիկ մեթոդների օգտագործմամբ արատների (դեֆեկտների) ճանաչման և այլ անհայտ օբյեկտների բացահայտմանը: Նա ստեղծել է նոր գիտական ուղղություն բարդ կառուցվածքի օբյեկտների բարձր հաճախականության դիֆրակցիոն տեսությունը: 2004 թ. և 2010 թ. Մ. Սումբատյանը ստացել է Հարավային դաշնային համալսարանի «Լավագույն գիտական աշխատանքի համար» մրցանակներ: 2009 թ. նրան շնորհվել է «Գիտական դպրոցի հիմնադիր» և «Կրթության և գիտության վաստակավոր գործիչ» կոչումները: Նա հրատարակել է 250 գիտական հոդված, այդ թվում՝ 103-ը Scopus ցանկի ամսագրերում: Մ. Սումբատյանը հրատարակել է երկու մենագրություն, մեկը՝ CRC Press (ԱՄՆ) հրատարակչությունում (2005թ.), իսկ մյուսը՝ ФИЗМАТЛИТ (Մոսկվա) հրատարակչությունում (2013 թ.):

Մեծլում Սումբատյանը Ռուսաստանի տեսական և կիրառական մեխանիկայի ազգային կոմիտեի անդամ է, Ռուսաստանի և Ամերիկայի ակուստիկ միությունների իսկական անդամ, շինարարական և ճարտարապետական ակուստիկայի Եվրոպական ակուստիկայի ասոցիացիայի տեխնիկական կոմիտեի և մի շարք այլ տեղական և միջազգային ամսագրերի խմբագրական գիտական խորհուրդների անդամ է: Նա նաև ՀՀ ԳԱԱ «Մեխանիկա» հանդեսի միջազգային խմբագրական խորհրդի անդամ է:

Մ. Սումբատյանը ղեկավարել է մի շարք դրամաշնորհային ծրագրեր, ինչպիսիք են INTAS, ՀԳՂԼ, ՌԴ կրթության և գիտության նախարարության ԴճԼ դաշնային ծրագիրը՝ «Գիտական և գիտամանկավարժական կադրերը նորարարական Ռուսաստանում»: Նա պատվոստել է 7 գիտությունների թեկնածու և 1 գիտությունների դոկտոր: Մ. Սումբատյանը Հարավային դաշնային համալսարանի փորձառու դասախոսներից է: Նա մշակել է ատերակուստիկայի և մաթեմատիկական ֆիզիկայի հակադարձ խնդիրների վերաբերյալ յուրահատուկ դասընթացներ ուսանողների և ասպիրանտուրայում սովորողների համար:

Հաշվի առնելով Մեծլում Սումբատյանի գիտական ձեռքբերումները և սերտ կապերը Հայաստանի հետ, բարձր գնահատելով նրա ավանդը գիտության մեջ, ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիան 2008 թվականին նրան ընտրել է ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ:

Մեծլում Սումբատյանը ՀՀ ԳԱԱ մեխանիկայի ինստիտուտի կողմից պարբերաբար կազմակերպվող միջազգային գիտաժողովների և դպրոց-գիտաժողովների կազմկոմիտեի անդամ է և գործում մասնակցություն ունի այդ կարևոր գործում: Որպես կանոն, նա մասնակցում է գիտաժողովների աշխատանքներին և լիազուցմար միստերին հանդես գալիս զեկույցներով կամ դասախոսություններով: Մեծլում Սումբատյանը մասնակցում է նաև ՀՀ ԳԱԱ մեխանիկայի ինստիտուտում գործող մասնագիտական խորհրդի աշխատանքներին՝ որպես ընդդիմախոս հանդես գալով այստեղ կազմակերպվող թեկնածուական և դոկտորական ատենախոսությունների պաշտպանությունների ժամանակ:

Նի մեխանիկամաթեմատիկական ֆակուլտետը «Մեխանիկա» մասնագիտությամբ, որը գերազանցությամբ ավարտել է 1976 թ.: 1975-1976 թթ. Մ. Սումբատյանը երկու անգամ հաղթել է Ռոստովի պետական համալսարանի ուսանողական օլիմպիադայում:

1976-1977 թթ. նա Ռոստովի պետական համալսարանի հիդրոմեխանիկայի ամբիոնում աշխատել է որպես ասիստենտ:

1977 թ. Մ. Սումբատյանը ընդունվել է ԽՍՀՄ ԳԱ Մոսկվայի մեխանիկայի պրոբլեմների ինստիտուտի ասպիրանտուրայի առկա բաժին՝ դեֆորմացվող պինդ մարմնի մեխանիկա մասնագիտությամբ: Նրա ղեկավարն էր Հայկական ԽՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս Նազուշ Հարությունյանը: Ասպիրանտուրայում ուսանելու տարիներին նա խաղացել է ինստիտուտի ֆուտբոլի, շախմատի և թեթև ատլետիկայի հավաքականներում: 1980 թ. ղեկավարել է ԽՍՀՄ ԳԱ Մոսկվայի մեխանիկայի պրոբլեմների ինստիտուտի մասնագիտական խորհրդում Մ. Սումբատյանը

պաշտպանել է «Առաձգամածուցիկության ոչ դասական կոնտակտային որոշ խնդիրներ» թեմայով թեկնածուական ատենախոսություն:

1981-ին, Մոսկվայից վերադառնալով Դոնի Ռոստով, նա աշխատանքի է անցել Ռոստովի պետական շինարարական համալսարանի տեսական մեխանիկայի ամբիոնում (որպես ասիստենտ), որտեղ և հանդիպել է իր ապագա կնոջը՝ Աննա Թաթսյանին:

1985 թ. ԽՍՀՄ ԳԱ ակադեմիկոս Ի. Ի. Վորոպիչի առաջարկով Մ. Սումբատյանը տեղափոխվել է Ռոստովի պետական համալսարանի մեխանիկայի և կիրառական մաթեմատիկայի գիտահետազոտական ինստիտուտ՝ աշխատելու որպես ավագ գիտաշխատող: Այստեղ նա աշխատել է մինչև 2000 թ.: զբաղեցնելով ուլտրաձայնային լաբորատորիայի ղեկավարի պաշտոնը: 2000թ.-ից նա Ռոստովի պետական համալսարանի մեխանիկամաթեմատիկական ֆակուլտետի պրոֆեսոր է (այժմ Հարավային դաշնային համալսարան): 2011թ.-ից Մ. Սումբատյանը զբաղեցնում է Հարավային դաշնային համալսարանի մեխանիկամաթեմատիկական ֆակուլտետի տեսական և համակարգչային հիդրոատերոդինամիկայի ամբիոնի վարիչի պաշտոնը:

1992-1995 թթ. նա սովորել է Ռոստովի պետական համալսարանի դոկտորանտուրայում: 1995 թ. ապրիլին պաշտպանել է դոկտորական ատենախոսություն «Առաձգական միջավայրերում բարձր հաճախականությամբ ալիքային պրոցեսների հետազոտումը կիրառելով չբայթայող ուլտրաձայնային հսկմամբ խնդիրներում» (Исследование высокочастотных волновых процессов в упругих средах с применением к задачам ультразвукового неразрушающего контроля), թեմայով, նրա գիտական խորհրդատուն էր ՌԳԱ ակադեմիկոս Ի. Ի. Վորոպիչը:

1993 թ. նոյեմբերից Մ. Սումբատյանը պարբերաբար հրավիրվում է Սալերնոյի, Բոլոնիայի, Նեապոլի և Կատանիայի իտալական համալսարաններ՝ որպես հրավիրյալ պրոֆեսոր: Նա եղել է նաև Մեծ Բրիտանիայի (3), Հունաստանի (2) և Շվեդիայի (1 այց) համալսարան-

Սամվել Սամվելի ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ծնվել է 1930 թվականին Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության շրջանի Վանք գյուղում, մանկավարժների ընտանիքում: 1953 թ. ավարտել է Մոսկվայի

պետական համալսարանի մեխանիկամաթեմատիկական ֆակուլտետը: 1965-ին պաշտպանել է ստացել է ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան: 1959 թվականից աշխատում էր Մոսկվայի պետական համալսարանի մեխանիկայի ինստիտուտում: Գիտականի տաղանդի, կազմակերպչական փայլուն ընդունակությունների շնորհիվ նա վեր բարձրացավ ծառայողական աստիճանասանդղակով և 1992 թ. դարձավ հարազատ ինստիտուտի տնօրենը: 2001 թվականին նա սկսեց ղեկավարել ինստիտուտի «Բնական երևույթների մեխանիկա» լաբորատորիան: Մեծավաստակ գիտնականը

1987 թվականին ընտրվել է ԽՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի թղթակից անդամ, 2000 թվականին՝ Ռուսաստանի Դաշնության գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս: Նույն թվականին նա ընտրվել է ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ: Մ. Գրիգորյանը ՌԴ ԳԱ երկրի մասին գիտությունների բաժանմունքի բյուրոյի անդամ է: 2007 թվականի հունվարի 30-ին ընտրվել է Հիմնաստանի գիտությունների ակադեմիայի արտասահմանյան անդամ: Սամվել Գրիգորյանը պատրաստել է ավելի քան 40 գիտությունների թեկնածու և 10-ից ավելի գիտության դոկտորներ: Նա հեղինակ է 300-ից ավելի գիտական աշխատություն-

ների և ուներ ավելի քան 70 հայտնագործություններ և արտոնագրեր:

Խորհրդային միության, Ռուսաստանի Դաշնության և Ուկրաինայի բազմաթիվ մրցանակների դափնեկիր է:

Սամվել Գրիգորյանը Մոսկվայում հայկական համայնքի հիմնադիրներից է, 1991-2001 թվականներին՝ հայկական համայնքի նախագահը: Մինչև իր

վաստակաշատ կյանքի վերջը Սամվել Գրիգորյանը ամուր թելերով կապված էր մայր հայրենիքի հետ, ապրում էր նրա հոգսերով, տազնապներով և հաջողություններով: Մեծանուն գիտնականի հիշատակը հավերժ կապրի գիտական լայն հասարակության, նրա մտերիների և նրան ծանաչողների սրտերում:

Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի նախագահությունը, մաթեմատիկական և տեխնիկական գիտությունների բաժանմունքը ցավակցական հեռագիր են հղել Մոսկվայի պետական համալսարանի մեխանիկայի ինստիտուտի տնօրեն Յու. Մ. Օկունևին՝ ականավոր գիտնական, Ռուսաստանի Դաշնության գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս, ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ Սամվել Սամվելի Գրիգորյանի մահվան կապակցությամբ, ուր մասնավորապես ասված է.

«Ս. Գրիգորյանը մշտապես ակտիվ կապեր էր պահպանում իր պատմական հայրենիք Հայաստանի հետ: Խնդրում ենք մեր ամենախոր և անկեղծ ցավակցությունները հաղորդել Սամվել Գրիգորյանի հարազատներին և մտերիներին»:

Հայրենիքին մատուցած բացառիկ ծառայությունների համար պատերազմի տարիներին Սոցիալիստական աշխատանքի հերոսի կոչման են արժանացել 8 հայորդիներ՝ Համո Յուլյան (3.06.1942), Անաստաս Միկոյան, Իվան Թևոսյան (30.09.1943), Բագրատ Հարությունով, Նիկոլայ Նարինյան, Բորիս Սալամբեկով, Անդրանիկ Խաչատրյան (5.11.1943) և Լևոն Օրբելի (10.06.1945):

Հայրենական մեծ պատերազմի ակտիվ մասնակից, Խորհրդային Միությունում առումային և ջրածնային զենքի ստեղծման գործում ներդրած մեծ ավանդի համար, ակադեմիկոս Կիրիլ Իվանի Շոլկինին - Կիրակոս Հովհաննեսի Մետաքսյանին շնորհվել է Սոցիալիստական աշխատանքի եռակի հերոսի կոչում (1949, 1951, 1958):

Հետպատերազմյան տարիներին, պատերազմի մասնակից երեք հայ ականավոր գիտնականների՝ ՄԻԳ կործանիչ ինքնաթիռների գլխավոր կոնստրուկտոր, ին-

այլև, ինժեներատեխնիկական զորքերի զենքերալ-մայոր Անդրանիկ Պետրոսյանցը (1962), որը պատերազմի տարիներին եղել է ԽՍՀՄ տանկային արդյունաբերության ժողովրդի տեղակալ, իսկ հետագայում ատոմային էներգիայի օգտագործման պետական կոմիտեի նախագահ, ինժեներատեխնիկական զորքերի զենքերալ-մայոր Իվան Կնունյանցը (1966), որը պատերազմի տարիներին եղել է Կարմիր բանակի գլխավոր շտաբի փորձագետ և հսկայական աշխատանք կատարել զինված ուժերի հակաթիմական պաշտպանության բնագավառում, Պարույր Մաթևոսյանը (1967), որը 1942-1983 թթ. եղել է Ստալինգրադի «Կարմիր հոկտեմբեր» մետալուրգիական գործարանի տնօրեն, բժշկական ծառայության զենքերալ-լեյտենանտ Ավետիք Բուռնազյանը (1976 թ.), որը պատերազմի տարիներին համապատասխանաբար եղել է Հարավային, Հարավարևմտյան, Կալինինի, Մերձբալթյան 1-ին և 2-րդ, Հեռավորարևելյան ռազմաճակատների ռազմասանիտարական վարչությունների պետ, իսկ պատերազմից հետո երկար ժամանակ վարել է ԽՍՀՄ առողջապահության նախարարի տեղակալի պաշտոնը, ակտիվորեն մասնակցել տիեզերական բժշկության ստեղծման ու զարգացման աշխատանքներին, բժշկական ծառայության գնդապետ, բժշկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Ալեքսանդր Հարությունովը (1974), որը պատերազմի տարիներին եղել է ուկրաինական երրորդ ռազմաճակատի գլխավոր վիրաբույժ, պատերազմից հետո դարձել ԽՍՀՄ բժշկական ակադեմիայի իսկական անդամ, Ուկրաինայի առողջապահության նախարարության գլխավոր նյարդավիրաբույժ, ԽՍՀՄ բժշկական գիտությունների ակադեմիայի Ն. Բուրդենկոյի անվան նյարդավիրաբուժության ինստիտուտի տնօրեն, բժշկական ծառայության փոխգնդապետ, բժշկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Արամ Աբրահամյանը (1969), որը ակտիվորեն մասնակցել է Խորհրդա-ֆիննական պատերազմին, եղել Լենինգրադյան զինվորական օկրուգի հոսպիտալի ուրուլոգիական բաժնի պետ, իսկ Մեծ հայրենականի տարիներին

ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ ՄԵԾ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ ՆԱԵՎ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆՆ Է

Խորհրդային Միության Հայրենական մեծ պատերազմում ֆաշիզմի դեմ տարած հաղթանակում իր արժանի ավանդն ունեցավ նաև հայ ժողովուրդը: Նրա ավելի քան 600.000 զավակներ մասնակցեցին պատերազմին, որից 200.000-ը զոհվեցին մարտերում. Խորհրդային Միությունից պատերազմին մասնակցել է ավելի քան 500.000 հայ, որից 300.000-ը Խորհրդային Հայաստանից: 100.000 հայեր ֆաշիզմի դեմ մասնակցել են արտասահմանյան երկրների զինված ուժերի, դիմադրական և պատերազմական շարժման շարքերում:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմին հայերի զանգվածաբար մասնակցելը, մեր կարծիքով, ոչ միայն նորաստեղծ հայրենիքի և արտասահմանյան երկրների (որտեղ նրանք ապաստան էին գտել թուրքական կոտորածներից փրկվելով) օրինավոր քաղաքացիների իրավունքների ու պարտականությունների դրսևորում էր, այլև, հավանական է, որ դա 1915 թ. Թուրքիայում 1,5 միլիոն հայերի եղբայրամուկությունը հովանավորած Գերմանիայից վրեժխնդիր լինելու ազգային բարձր ինքնագիտակցության պոռթկում

ին՝ հետպատերազմյան խաղաղ շինարարության տարիներին կատարած սխրանքների համար: Խորհրդային Միության մարշալ Իվան (Հովհաննես) Քրիստափորի (Խաչատուրի) Բաղրամյանը և գրոհային օդաչու, գվարդիայի փոխգնդապետ Նելսոն Գևորգի Ստեփանյանը այդ բարձր կոչմանն արժանացել են կրկնակի անգամ. պատերազմի տարիներին Խորհրդային Միության կրկնակի հերոսի կոչմանն են արժանացել ընդամենը 115 մարդ, ադրբեջանցիներից ու վրացիներից կրկնակի հերոսներ չեն եղել: Հայրենական մեծ պատե-

ծներատեխնիկական զորքերի զենքերալ-գնդապետ Արտեմ Միկոյանին (1956, 1957), տեխնիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, առումային և ջրածնային զենքի ստեղծման ու փորձարկման, Մոսկվայի հակաիթթիռային պաշտպանության համակարգի ստեղծման աշխատանքների ակտիվ մասնակից, հրթիռամիջուկային վահանակի ստեղծման գլխավոր կոնստրուկտոր Սամվել Քոչարյանին (1962, 1964) և ակադեմիկոս, ՀՀ ԳԱԱ նախագահ Վիկտոր Համբարձումյանին (1968, 1978), Սոցիալիստական աշ-

եր: Պատերազմին հայ ժողովրդի մասնակցության բարձր ակտիվությունը դրսևորվեց ոչ միայն 600000 մարդ ռազմաճակատ ուղարկելով, այլև տարբեր զորատեսակների կազմում բոլոր նշանավոր ճակատամարտերում, պաշտպանական ու հարձակողական գործողությունների ժամանակ հայ ռազմիկների ցուցաբերած հերոսությամբ, կրտսեր, միջին, ավագ և բարձր հրամանատարական կազմում ունեցած հայերի մեծ տեսակարար կշռով:

Հայրենական մեծ պատերազմի տարիներին Խորհրդային Միության հերոսի կոչում է շնորհվել 11635 մարդու, որից՝ ռուսներ՝ 8182, ուկրաինացիներ՝ 2072, բելոռուսներ՝ 311, թաթարներ՝ 161, հրեաներ՝ 108, հայեր՝ 99, դազախներ՝ 96, վրացիներ՝ 89, ուզբեկներ՝ 69, մոլդովիներ՝ 61, չուվաշներ՝ 44, ադրբեջանցիներ՝ 43 և այլն: Ընդհանուր առմամբ հայերից Խորհրդային Միության հերոսի կոչում է շնորհվել 106 հոգու, որից՝ 4-ին Խորհրդա-ֆիննական պատերազմում (30.11.1939-13.03.1940), 99-ին՝ Հայրենական մեծ պատերազմում (22.06.1941-9.05.1945) և 3-

րազմում կատարած անօրինական սխրանքների համար 26 հայ ռազմիկներ պարգևատրվել են Փառքի 3-րդ, 2-րդ և 1-ին աստիճանի շքանշաններով ու դարձել զինվորական փառքի այդ պատվավոր շքանշանի լրիվ ասպետներ, որոնց իրավունքները ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1967 թ. սեպտեմբերի 6-ի հրամանագրով հավասարեցված են Խորհրդային Միության հերոսների արտոնություններին: Պատերազմի տարիներին Փառքի առաջին աստիճանի շքանշանով են պարգևատրվել ընդամենը 2500 մարդ: Հարկ ենք համարում նշել, որ երբ 1943 թ. նոյեմբերի 8-ին ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության հրամանագրով հինմադրվեց Փառքի եռաստիճան շքանշանը, ապա Կարմիր բանակում առաջինը Փառքի երրորդ աստիճանի շքանշանով պարգևատրվեց սերժանտ Ժորա (Գևորգ) Ավանեսի Իսրայելյանը (17 նոյեմբերի 1943 թ.): Հետագայում խիզախ զինվորը պարգևատրվեց նաև Փառքի 2-րդ և 1-ին աստիճանի շքանշաններով և դարձավ այդ շքանշանի լրիվ ասպետ:

խատանքի հերոսի այդ բարձր կոչումը շնորհվել է կրկնակի անգամ: 1994 թ. հոկտեմբերի 11-ին Վ.Հ. Համբարձումյանին շնորհվել է նաև Հայաստանի ազգային հերոսի կոչում: Նրա առաջարկած ինվա-րիանտության սկզբունքը, որի հիման վրա մշակվել է պոտոր միջավայրում լույսի ցրման տեսությունը, պատերազմի տարիներին օգտագործվել է ռազմական նպատակներով. այդ տեսությունը հիմք է հանդիսացել գիշերային պայմաններում գործող օպտիկական նշանացույցների ստեղծմանը:

Հայրենական մեծ պատերազմի մասնակից մի շարք հայ ականավոր գիտնականներին հետպատերազմյան տարիներին շնորհվել է Սոցիալիստական աշխատանքի հերոսի կոչում: Նրանց թվում էին՝ ակադեմիկոս, ինժեներ-էլեկտրատեխնիկ Անդրանիկ Իոսիֆյանը (1958), որը 1941-1975 թթ. եղել է Մոսկվայի թիվ 627 գործարանի տնօրենը. պատերազմի տարիներին այդ գործարանում մշակել և արտադրել են՝ տորպեդներ, շարժական ռադիոկայաններ, սնուցող մարտկոցներ և

ղեկավարել Երևանի զինվորական հոսպիտալների ուրուլոգիական բաժանմունքները, այնուհետև եղել ուրուլոգների համամիութենական ընկերության նախագահը:

1945 թ. դեկտեմբերի 31-ի տվյալներով պատերազմին մասնակցել են 69 հայ զենքերալ, մեկ ծովակալ (Ի.Ա.Իսակով-Տեր-Իսահակյան) և մեկ ավիացիայի մարշալ (Ս. Ս. Խուդյակով - Ա. Ա. Խանփետրյանց): Հետպատերազմյան շրջանում պատերազմի մասնակից 83 հայորդու նույնպես շնորհվել է զենքերալի կոչում: Այսպիսով, Հայրենական մեծ պատերազմին մասնակից հայերից 152-ին շնորհվել է զենքերալի կոչում: Նրանցից Իվան (Հովհաննես) Քրիստափորի (Խաչատուրի) Բաղրամյանին 1955 թ. մարտի 11-ին շնորհվել է Խորհրդային Միության մարշալի կոչում: Նույն թվականի մարտի 3-ին Խորհրդային Միության նավատորմի ծովակալի կոչում էր շնորհվել Իվան (Հովհաննես) Ստեփանի Իսակովին (Տեր-Իսահակյան):

Հայրենական մեծ պատերազմի տարիներին հայ զորավարներից ու

ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ ՄԵԾ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ...

➤4 գորահրամանատարներից մեկը եղել է ԽՍՀՄ ռազմածովային նավատորմի հրամանատարի առաջին տեղակալ՝ ծովային գլխավոր շտաբի պետ (ծովակալ Ի.Ս. Իսակով), մեկը՝ Կարմիր բանակի ռազմաօդային ուժերի հրամանատարի առաջին տեղակալ՝ ռազմաօդային ուժերի շտաբի պետ (ավիացիայի մարշալ Ս.Ա. Խուդյակով - Ա.Ա. Խանփեյանց), մեկը՝ Մերձբալթյան 1-ին, ապա Բելոռուսական 3-րդ ռազմաճակատի հրամանատար (բանակի գեներալ Ի.Ք. Բադրամյան), երեքը՝ բանակի, 8-ը՝ կորպուսի, 28-ը՝ դիվիզիայի, ավելի քան 100-ը՝ բրիգադի ու գնդի հրամանատարներ:

Պատերազմի տարիներին Կարմիր բանակի կազմում գործում էին 6 հայկական ազգային դիվիզիաներ (76, 89, 261, 390, 408, 409), որոնց շարքերում մարտնչել են ավելի քան 60000 հայ ռազմիկներ: Կովկասյան նախալեռներից՝ Գորգնու մատույցներից՝ Կուբանի, Թամանի, Կերչի, Ղրիմի վրայով դեպի Լեհաստան և Գերմանիա ծգվեց Զայկական 89-րդ հորածգային դիվիզիայի մարտական ուղին, որն ավարտվեց Բեռլինի գրավմամբ և Էլբայի ափ դուրս գալով: Դիվիզիային շնորհվեց Թամանյան պատվավոր անուն, նա պարգևատրվեց Կարմիր աստղի, Կարմիր դրոշի և Կուտուզովի 2-րդ աստիճանի շքանշաններով: 1943 թ. փետրվար

րից դիվիզիայի հրամանատարը գեներալ-մայոր Նվեր Գևորգի Սաֆարյանն էր: Բացի վերոհիշյալ ազգային զորամիավորումներից պատերազմի տարիներին Խորհրդային Զայաստանում կազմավորվեցին կամ համալրվեցին՝ 31-րդ, 61-րդ, 136-րդ (15-րդ գվարդիական), 138-րդ (70-րդ գվարդիական), 151-րդ, 236-րդ, 320-րդ և 406-րդ հորածգային դիվիզիաները, որոնց անձնակազմերը ռազմաճակատ մեկնելու նախօրյակին զգալի չափով համալրված էին հայերով:

Հայ ժողովրդի զավակները իրենց կատարած սխրամքներով աչքի են ընկել նաև պարտիզանական (Ուկրաինայում գործել է «Անաստաս Միկոյանի» անվան և «Հաղթանակ» հայկական ջոկատները, Բելոռուսիայում՝ Խաչիկ Մաթևոսյանի ղեկավարած բրիգադը, Լեմինգրադի և Կալինինի մարզում՝ Արտեմ Սաղունյանի գլխավորած 41-րդ ջոկատը և այլն) և դիմադրական շարժման շարքերում. Ֆրանսիայում է մարտնչել 1-ին խորհրդային պարտիզանական գունդը Ալեքսանդր Ղազարյանի հրամանատարությամբ (գունդը բաղկացած էր 2000 հոգուց, որի կեսից ավելին՝ հայեր), Հունաստանում՝ «Ազատություն» ջոկատը Բաբկեն Ներսիսյանի գլխավորությամբ և այլն:

Պատերազմում տարած հաղթանակում զգալի ավանդ են ներդրել նաև սփյուռքահայերը, միայն ԱՄՆ-ի բանակում մարտնչել են 20.000, իսկ Ֆրանսիայի և Մեծ Բրիտանիայի զինված ուժերում՝ ավելի քան 30.000 հայեր: Հայ Առաքելական եկեղեցու ջանքերով և սփյուռքահայերի միջոցներով կառուցվել և Կարմիր բանակին է հանձնվել «Սասունցի Դավիթ» տանկային 2 շարասյուն:

Հայրենական մեծ պատերազմում ֆաշիզմի դեմ տարած հաղթանակում իր արժանի ավանդը ներդրեց նաև Խորհրդային Զայաստանի աշխատավորությունը: Չնայած պատերազմական տարիների ծանր պայմաններին ու զրկանքներին, ռազմաճակատից ստացվող հարազատների մահվան բոթը գուժող «սև թղթերին», Հայաստանի աշխատավորության հերոսական ջանքերի շնորհիվ պատերազմի տարիներին համրապետությունում ոչ միայն պահպանվեցին և հզորացվեցին մինչ այդ եղած գործարանները, այլև շահագործման հանձնվեցին 30 նոր արդյունաբերական ձեռնարկություններ, որոնց թվում՝ ավիացիոն, ավտոդողերի կոմպրեսորների, ժամացույցի, շարժիչավերանորոգման և այլն: Արդյունաբերությունը յուրացրեց 300 նոր արտադրատե

սակների արտադրությունը, այդ թվում՝ 10 տեսակի զինամթերքի, ակամանետների, ակամների, ճեմակների, ավիառումբերի կորպուսների, ինքնաթիռների, ռետինատեխնիկական իրերի, կաուստիկ սոդայի, ծծմբական թթվի, հեղուկ քլորի, քրոմի անիդրիդի, քլորոֆորմի և այլն:

Գյուղատնտեսության աշխատողների հերոսական ջանքերով, պատերազմի տարիներին ոչ միայն չկրճատվեցին գյուղատնտեսական մթերքների արտադրությունն ու ցանքատարածությունների մակերեսը, այլև զգալի չափով ավելացան դրանք: Դեռ ավելին, գյուղատնտեսական ավանդական մշակաբույսերի հետ մեկտեղ սկսեցին արտադրվել մեծ քանակությամբ նոր տեխնիկական մշակաբույսեր՝ ծխախոտ, ճակնդեղ, ինչպես նաև երկրորդ հացը՝ կարտոֆիլ: Մեծ չափով ավելացան հացահատիկային մշակաբույսերի ցանքատարածությունները, ինչը հնարավորություն տվեց համրապետությունն ապահովել սեփական հացով և դրսից հացի ներմուծումը հասցնել նվազագույնի: Զգալի հաջողությամբ հասան նաև անասնապահները, որոնցից շատերն արժանացան կառավարական պարգևների:

Պատերազմում տարած հաղթանակում զգալի էր նաև գիտության, կրթության, արվեստի, գրականության, մշակույթի բոլոր բնագավառների աշխատողների ավանդը: Չնայած պատերազմական դաժան պայմաններին, 1943 թ. նոյեմբերի 29-ին հիմնադրվեց ՀԽՍՀ գիտությունների ակադեմիան, որի առաջին պրեզիդենտը նորվեց ակադեմիկոս Հովսեփ Օրբելին, փոխպրեզիդենտներ՝ ակադեմիկոսներ Վիկտոր Համբարձումյանը և Վարդան Գուլբանյանը: Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի հիմնադրումն այդպիսի ծանր ժամանակաշրջանում՝ պատմական խոշոր երևույթ էր հայ իրականության մեջ: Հայ գիտնականները, գրողները, երաժիշտները, դերասանները, նկարիչները, մանկավարժները, բժիշկները, մտավորականության մյուս բոլոր ներկայացուցիչներն իրենց կարողություններն ամբողջովին նվիրեցին հաղթանակի գործին: Պատերազմի տարիներին, Հայաստանի աշխատավորության խնայողությունների հաշվին, Կարմիր բանակի համար կառուցվեցին «Սովետական Զայաստան», «Հայաստանի կոլտնտեսական», «Ձանգեզուրի լեռնագործ», «Անդրկովկասի երկաթուղային», «Սովետական ուսուցչություն», «Հայաստանի ֆիզկուլտուրնիկ», «Հայաստանի կոմերիտական», «Հայաս-

տանի պիոներիա» տանկային շարասյունները, «Սովետական Զայաստան» գրահագնացքը», «Սովետական Զայաստան», «Հաղթանակ», «Երիտասարդ գվարդիա», «Սովետական արտիստ» ավիաեական լիաները և այլն:

Ֆաշիզմի դեմ տարած հաղթանակում զգալի ավանդ ներդրեցին նաև ԽՍՀՄ պետական բարձրագույն մարմիններում, ռազմական արդյունաբերության և ժողովրդական տնտեսության տարբեր բնագավառներում աշխատող հայ պետական գործիչները, գիտնականները կոնստրուկտորները և այլն: Բավական է թվարկել նրանցից միայն մի քանիսի անուններն ու վարած պաշտոնները, և ավելի պարզ կդառնա մեր ասածը: Անաստաս Միկոյան. 1941 թ. հունիսի 30-ից մինչև 1945 թ. սեպտեմբերի 4-ը եղել է ԽՍՀՄ Պաշտպանության պետական կոմիտեի անդամ, 7 հոգուց բաղկացած, արտակարգ լիազորություններով օժտված պետական բարձրագույն այդ մարմնի ձեռքում էր կենտրոնացված ԽՍՀՄ ողջ իշխանությունը: Իվան Թևոսյան. 1940–1948 թթ. եղել է ԽՍՀՄ սև մետալուրգիայի ժողկոմ, ապա նախարար: Արտեմ Միկոյան 1940–1978 թթ. եղել է «Միզ» կործանիչ ինքնաթիռների ստեղծագործման կոնստրուկտորական բյուրոյի գլխավոր կոնստրուկտոր: Համո Յոլյան. 1940–1945 թթ. եղել է թիվ 92 հրետանային գործարանի տնօրեն: Ստեփան Ակոպով. 1941–46 թթ. եղել է ԽՍՀՄ միջին մեքենաշինության ժողկոմ, ապա նախարար: Սուրեն Աղաջանով. 1941–1945 թթ. եղել է թիվ 21 ավիագործարանի տնօրեն: Հարություն Տեր-Մարգարյան. 1941–1945 թթ. եղել է Նովոսիբիրսկի ավիագործարանի գլխավոր ինժեներ: Պարույր Մաթևոսյան. 1941–1971 թթ. եղել է Ստալինգրադի «Կրասնի Օկտյաբր» մետաղամշակման գործարանի տնօրեն: Բագրատ Հարությունով. 1939–1946 թթ. եղել է ԽՍՀՄ հաղորդակցության ճանապարհների ժողկոմի առաջին տեղակալ և շատ ուրիշներ:

Ամփոփելով, կարող ենք ասել, որ հայ ժողովուրդը, աշխարհի մյուս առաջադեմ ժողովուրդների թվում, մեծ զոհողությունների գնով, զգալի ավանդ է ներդրել Հայրենական մեծ պատերազմում ֆաշիզմի դեմ տարած հաղթանակի գործում, դրանով իսկ նպաստելով ոչ միայն ֆաշիզմի ջախջախմանը, այլև հայ ժողովրդի մի նոր ահավոր եղեռնի կանխմանը:

**Կլիմենտ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
ՀՀ ԳԱՍ պատմության
ինստիտուտի գլխավոր
գիտաշխատող, պատմական
գիտությունների դոկտոր**

ԻՆՉՊԵՍ ԴԱ ԵՂԱՎ

Ալեքսանդրապոլը գրավելուց հետո թուրքական զորքերի առջև բացվում է ճանապարհ՝ Զայաստանի վրայով անցնելու Թիֆլիս ու Բաքու և դուրս գալ Հյուսիսային Կովկաս ու Թուրքեստան:

Թուրքական հրամանատարությունն Էնվեր փաշայի առաջադրանքով զորամասերը բաժանում է չորս խմբի՝ Առաջին զորախումբը Մյուրսեվ բեյի հրամանատարությամբ շարժվելու էր դեպի Կոռնցովկա (այժմ Տաշիր): Այստեղից անցնելու էր Ղազախի ուղղությամբ և միանալու էր Թիֆլիսը գրավելու համար առանձնացված զորքին և ապա շարժվելու էր դեպի Բաքու:

Երկրորդ զորախումբը Ջամիլ Ջավադ բեյի հրամանատարությամբ հարձակումը զարգացնելու էր Սախտակ-Ղարաքիլիսա-Դիլիջան-Ղազախ-Ելիզավետպոլ գծով: Ելիզավետպոլից այս զորախումբը շարժվելու էր դեպի Թիֆլիս:

Երրորդ զորախումբը Էսադ փաշայի հրամանատարությամբ հարձակվելու էր Ալեքսանդրապոլ-Բաշապարան ուղղությամբ՝ նպատակ ունենալով դուրս գալ Երևան:

Չորրորդ զորախումբը հարձակումը զարգացնելու էր Ալեքսանդրապոլ-Երևան երկաթուղով:

Թուրքական հրամանատարությանը թվում էր, որ իր տարած հաղթանակներից հետո, ուժասպառ եղած հայկական ուժերն այլևս ուշքի չեն գա ու Թիֆլիսի և Երևանի ուղղությամբ արշավը համարում էր զբոսանք:

Եթե Երզրումից սկսած թուրքերը հարձակվում էին մեկ ուղղությամբ, մեկ գծով, ապա այժմ, Ալեքսանդրապոլի գրավումից հետո, փոխում են իրենց տակտիկան: Թուրքական հրամանատարությանը հայտնի էր հայ-

կական զորամասերում ստեղծված խառնաշփոթությունն ու հուսահատությունը: Եվ դրանից էլ օգտվելով, նա որոշում է հարձակումը զարգացնել միաժամանակ, և այն էլ չորս ուղղությամբ:

Պետք է ասել, որ թուրքական հրամանատարության հաշվարկները կարող էին արդյունավետ լինել: Բայց նրանք հաշվի չէին առել երկու կարևոր հանգամանք:

Նախ, չորս ուղղությամբ շարժվող թուրքական զորամասերն իրենց գործողությունները վարելու էին իրարից անկախ, ավելի ծիշտ, առանց համագործակցության:

Իրենց ուժերի վրա վստահ թուրքերը պարզապես հաշվի չէին առել, որ չորս ուղղություններն էլ իրարից բաժանված էին գրեթե անհաղթահարելի լեռնաշղթաներով:

Երկրորդ հանգամանքն արդեն թուրքերի կամքից կախված չէր: Գեներալ Նազարբեկովը սթափվել էր և զգում էր իր ամբողջ պատասխանատվությունը սեփական ժողովրդի ճակատագրի համար:

Եվ այս իրողությունը հսկայական դեր է խաղում նրա ամբողջ ռազմական տաղանդի դրսևորման համար: Այժմ արդեն երևում է գեներալ Նազարբեկովի ռազմական տաղանդի և հարազատ ժողովրդի ճակատագրի նկատմամբ պատասխանատվության հմայքը:

Հակառակորդին պետք էր ջախջախել առանձին-առանձին և, որ ամենակարևորն է՝ զրկել նրան իր ուժերը միավորելու հնարավորությունից:

Ահա գեներալ Նազարբեկովի ստրատեգիայի հիմնական միջուկը: Եվ ունեցած ուժերն էլ նա դասավորում է դրան համապատասխան:

1. Ալեքսանդրապոլ-Երևան երկաթուղով հարձակվող թուրքական զորամասերին կասեցնելու առաջադրանքը դրվում է հայկական 2-րդ հորածգային դիվիզիայի հրամանատար գեներալ Մովսես Սիլիկյանի վրա: Սարդարապատի խմբավորման հրամանատարներից էր գնդապետ Դանիել Բեկ-Փիրումյանը, կամավորական աշխարհագրային ջոկատների հրամանատարը՝ գնդապետ Պողոս Բեկ-Փիրումյանը: Ջորախմբի մեջ էին մտնում նաև 3-րդ հետևակային բրիգադը, 2-րդ հեծյալ բրիգադի առաջին գունդը, Մակուի հետևակային գումարտակը և մի քանի այլ զորամասեր:

2. Ալեքսանդրապոլ-Բաշապարան գծով շարժվող թուրքական զորամասերի դեմ կենտրոնացվում է գնդապետ Դուլխանյանի հրամանատարությամբ գործող 6-րդ գունդը, որի զինվորների մեծ մասը ապարան- ➤7

ՀԱՅՈՑ ԺԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ - 100

2015 թվական: Ապրիլի 24:

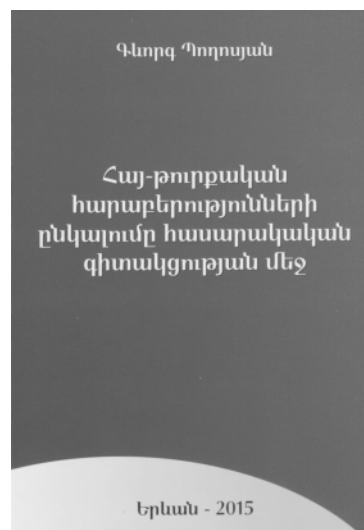
Մենք այդ օրը արժանապատիվ հպարտությամբ, անկրկնելի շուքով, մեծ հանդիսավորությամբ, միջազգային ամենաբարձր մակարդակով և հնչեղությամբ նշեցինք 20-րդ դարի առաջին՝ Հայոց ցեղասպանության 100 տարին: Ամսօրը հպարտությամբ պիտի արձանագրենք, որ նվիրական այդ օրը մեզ հետ էր ողջ քաղաքակիրթ աշխարհը, միջազգային հասարակայնությունը, միլիոնավոր բարի մարդկանց ցավակցությունն ու աջակցությունը:

Հայոց ցեղասպանության 100-ամյակի միջոցառումները շրջադարձային երևույթ էին ոչ միայն Հայաստանի, այլ նաև համաշխարհային պատմության մեջ: Եթե ոչ վաղ անցյալում Հայոց ցեղասպանության մասին գրում և խոսում էին որպես «մոռացված ցեղասպանության», եթե մինչ հիմա հրեաների կողմից կար, այսպես կոչված, «ցեղասպանության մենաշնորհ», ապա այսօր դա արդեն այդպես չէ... Վատիկանում Հռոմի պապի պատարագից, Գերմանիայի Մախագահ Յոախիմ Գաուկի հայտարարությունից և ՌԴ և Ֆրանսիայի Մախագահների՝ Հայաստան կատարած այցից հետո այդ թեման տեղափոխվել է միջազգային մակարդակ և դարձել համաշխարհային նշանակության քաղաքական խնդիր:

Մեծ եղեռնի 100-ամյա տարելիցը ապացույց էր նաև այն ճշմարտության, որ մենք ապրել ենք, կանք ու պիտի լինենք: Վկան մեր անկախ, ինքնիշխան պետությունը, մեր բազմամիլիոն և հզոր ներուժով հայկական Սփյուռքը: Այդ օրը ի լուր քաղաքակիրթ աշխարհի և եղեռնագործ թուրքիայի մենք բարձրաձայնեցինք, որ մենք ոչինչ չենք մոռացել, ու ՄԵՆՔ ՀԻՇՈՒՄ ԵՆՔ ԵՎ ՊԱՅԱՆՁՈՒՄ:

Մեծ եղեռնի 100 տարին նոր գրքերով

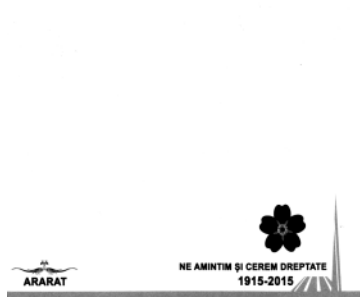
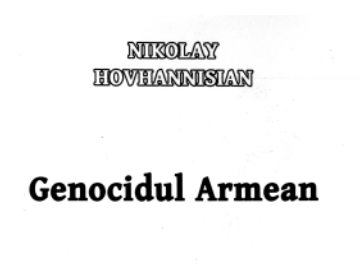
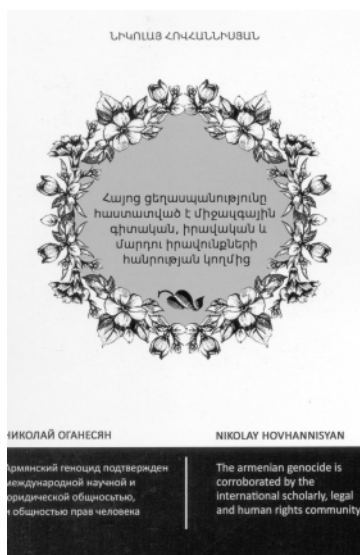
Հայոց ցեղասպանությունը դատապարտող և այն նորից ու նորից ապացուցող գրքեր հրատարակեցին ԸՀ ԳԱԿ ինստիտուտների գիտնականները: Ահա դրանցից մի քանիսը.

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտում լույս է տեսել ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, սոց.գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Գևորգ Արամի Պողոսյանի «Հայ-թուրքական հարաբերությունների ընկալումը հասարակական գիտակցության մեջ» խորագրով մենագրությունը:

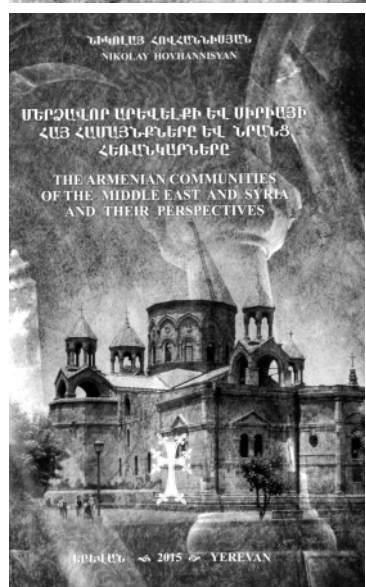
Գրքում առաջին անգամ հայերեն լեզվով տպագրվում են հայ-թուրքական համատեղ սոցիոլոգիական հետազոտության արդյունքները և դրանց վերլուծությունը: Սոցիոլոգիական հետազոտությունը եզակի է իր տեսակով, նախագծվել, մշակվել ու իրականացվել է հայ և թուրք սոցիոլոգիական խմբերի համատեղ ջանքերով և առայժմ միակն է երկու երկրների պատմության մեջ: Այս պատմական սոցիոլոգիական հետազոտության առաջին արդյունքները 2005-2006 թթ. տպագրվել են անգլերեն լեզվով Հայաստանում և թուրքիայում:

Գիրքը հասցեագրված է քաղաքագետներին, սոցիոլոգներին, հասարակագետներին, ցեղասպանագետներին, պատմաբաններին, քաղաքական ու պետական գործիչներին, ինչպես նաև հայ-թուրքական հարաբերություններով հետաքրքրվող ընթերցողների լայն շրջանակներին:

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտում լույս է տեսել իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Գառնիկ Հրաչիկի Սաֆարյանի «Հայոց ցեղասպանության պատմաիրավական ասպեկտները» խորագրով մենագրությունը:

Աշխատության մեջ հանգամանորեն լուսաբանվում են Հայոց ցեղասպանության պատմաիրավական ասպեկտները, մասնավորապես՝ վերլուծվում են պատմական փաստերը, ցեղասպանության հանցակազմի տարրերը և միջազգային իրավական պատասխանատվության հետ կապված հարցերը:

Վահագն ԴԱՎԹՅԱՆ

Եթե Կլեոպատրայի Բիթը Մի Բիչ Ժուռ Լիներ...

(հաղված «Անվերնագիր» հուշագրություն-խոսքից)

...Լավ է հիշեցի, անքնությունից էի խոսում: Այո, այո, անքնությունից...

Փորձել եմ: Ամեն ինչ՝ չի օգնել: Եվ գիտե՞ք, ի վերջո, ինչ եմ արել, սկսել եմ վեպեր գրել, պատմական մեծ, հաստափոր վեպեր... Բայց չսարսափեք, որովհետև մտքս մեջ եմ գրել: Նախ Տիգրան Մեծից եմ սկսել, բայց իսկույն զգալով, որ շունչս փոքր է այդ Մեծի համար, անցել եմ որդուն՝ Արտավազդին: Եվ հենց որ անցել եմ սրան, քմի փոխարեն զայրույթի մի ալիք է բարձրացել մեջս, արքայից արքա, թշվառ. քեզ ո՞վ էր ստիպում, որ պետական գործերդ թողած, նստես ու դրամներ գրես քեզ համար... Բանաստեղծդ մեծափառ... ի՞նչ է, չգիտեի՞ր, որ բանաստեղծներն ու արքաները հավերժական ոսոխներ են, դու ինչպե՞ս էիր ուզում այդ երկուսը համատեղել թշվառ անձիդ մեջ: Տեղն է քեզ, արքայից արքա, տեղն է: Եկավ այն գող Անտոնիոսը, խաբեց մեծափառ բանաստեղծիդ, ոսկե շղթաներ դրեց ոտքերիդ ու ձեռքերիդ և քեզ նվեր տարավ իր հոմանուհի Կլեոպատրային: Տեղն է քեզ:

Մոռացել եմ, թե նշանավորներից ով է ասել, որ եթե Կլեոպատրայի քիթը մի քիչ ծուռ կամ մի քիչ երկար լիներ, աշխարհի հետագա բախտը բոլորովին այլ ձևով կդասավորվեր...

Այդ խոսքը լսելիս սկզբում բարեհոգորեն ժպտացել եմ, բայց հետո մտածել, այո, եթե Կլեոպատրայի քիթը մի քիչ ծուռ կամ մի քիչ երկար լիներ, ապա իսկապես կարող էր եթե ոչ ամբողջ աշխարհի, ապա գոնե Հայաստանի բախտը այլ ձևով դասավորվել...

Եթե Կլեոպատրայի քիթը մի քիչ ծուռ կամ մի քիչ երկար լիներ, այդ անպիտան Անտոնիոսը այդպես խենթորեն չէր սիրահարվի նրան և նրա առաջ հպարտանալու համար այդպես նենգորեն ու տմարդորեն չէր գերի մեր արքա Արտավազդին, ձեռքերին ոսկե շղթա չէր դնի և իբրեւ նվեր չէր տանի իր հոմանուհուն՝ իր չտարած հաղթանակով պարծենալու համար:

24-րդ դարի Անտոնիոսը պարսիկներից ջարդված, բզկտված, սոված, տկուր հազիվ էր կարողացել ճողոպրել և իրեն զգել Հայաստան: Եթե Արտավազդը իսկական արքա լիներ և ոչ իսկական բանաստեղծ, իսկ նա, ինչպես երևում է, իսկական բանաստեղծ է եղել, ապա, ջարդված, անուժ Անտոնիոսին ինքն էլ մի հարված կտար ու վերջ...

Բայց չէ, ոչ միայն հարված չի տվել, այլև լայնորեն բացել է հյուրընկալության դռները, տաքացրել նրան իր ծոցում, սնել, ոտքի է հանել նրա ջարդուփշուր բանակը, մի ամբողջ ձմեռ հոգացել պետքերը, մտածելով, թե մարդ ենք վերջապես, ընկածի նկատմամբ պիտի բարեգութ լինենք...

Իսկ սույն Անտոնիոսը, ինչպես երևում է, թունդ է սիրահարված եղել Կլեոպատրային, նրա բարեմասնություններին, անթերի քթին, խիստ է ցանկացել պարծենալ նրա առաջ ու հենց որ իրեն փոքր-ինչ զորացած է զգացել, նորից Հայաստան է եկել, Արտավազդին կանչել է իր վրանը, շղթաներ դրել ձեռքերին ու իբրև ռազմավար նվեր է տարել Կլեոպատրային...

Վա՛յ գող Անտոնիոս, վա՛յ շուն-շանորդի, վա՛յ սրիկա...

Եվ այդ օրվանից հայոց աստղը սկսել է թեքվել... Եթե Կլեոպատրայի քիթը մի քիչ ծուռ կամ մի քիչ երկար լիներ, Արտավազդի հետ այդ ողբերգությունը չէր կատարվի, նա կշարունակեր թագավորել, ու թեև իսկական արքա չէր, այլ բանաստեղծ, բայց, այնուամենայնիվ, կկարողանար շենացնել իր երկիրը, իսկ նրա հետնորդները հավանաբար կկարողանային ի մի բերել բոլոր հայ հողերը, Մեծ Հայքին միացնել Փոքր Հայքն ու Ծոփքը. ստեղծել մի զորեղ տերություն, որից կերկնչեին թե՛ պարսիկները, թե՛ Հռոմը:

Եվ ես ժամանակների վրայից մի մեծ թռիչք կատարելով, հասնում եմ միջնադար, հասնում եմ Անի...

Եթե Կլեոպատրայի քիթը մի քիչ ծուռ կամ մի քիչ երկար լիներ, ապա Անին պիտի ոչ թե Բագրատունյաց փոքրիկ թագավորության, այլ Հայոց հզոր տերության մայրաքաղաքը լիներ: Եվ քանի որ արաբները եվրոպացիների առաջ փակել էին հարավային ծովերը, նրանք Արևելքի հետ առևտուր էին անում Հայաստանի վրայով. ապա Անին օրեցօր ծաղկում էր, հարստանում, և, ինչպես պատմիչն է գրում, հովիվներն անգամ արդեն մետաքս ու թավիշ էին հագնում... Եվ Հայաստանում արդեն սկսվել էր այն երևույթը, որ եվրոպայում շատ ավելի հետո կատարվեց ու Վերածնունդ անունն ստացավ: Ծնվել էր Նաբեկացին և իր ճգնության խցում սկսել էր քննել մարդ արարածի էությունը:

Եվ ավելի, ավելի հեռուներն եմ գնում...

Եթե Կլեոպատրայի քիթը մի քիչ ծուռ կամ մի քիչ երկար լիներ, և Հայաստանի աստղը դեռ այն օրերից չթեքվեր, ապա նետողաց վայրի ու շեղաչ ազգը անկարող պիտի լիներ մտնել Հայաստան... Եվ ով գիտե, զուցե այստեղ Լեոնարդոներ ու Ռուբեններ ծնվեին, շոգու գյուղերը այստեղ կատարվեր... Եվ նման շատ ու շատ այլ բաներ...

➤5 ցի էին, գնդապետ Ջալինյանի պարտիզանական հեծյալ գունդը, գնդապետ Սիլինի սահմանապահ գունդարտակը և եզդիների հեծյալ ջոկատը Ջհանգիր Նալայի գլխավորությամբ։ Այս զորախումբը, որը համալրվում է Ապարանի շրջանում կազմավորված կամավորական ջոկատներով, առաջադրանք ուներ թուրքերին թույլ չտալ գրավել Ապարանը և շարժվել Երևանի ուղղությամբ։

3. Համանվու-Ղարաքիլիսա ուղղությամբ շարժվող թուրքերին զրկել Դիլիջանը գրավելու և դեպի Լոռի շարժվելու հնարավորությունից։ Այս խնդիրն իրականացնելու էին Լոռիում դիրքավորված Անդրանիկը և Դիլիջանում գտնվող ջոկատները։

Կարծում են անհրաժեշտություն չկա այնտեղ մանրամասն շարադրել Սարդարապատի հաղթական ճակատամարտի ընթացքը, որի մասին ստեղծվել է ծավալուն գրականություն։ Միայն հարկ են համարում մշել մեկ-երկու

էլ անտեսելով հայ հրամանատարների ռազմական հմտությունը։

Երկրորդ. Ուլբե՞ր էին այդ հայ զինվորներն ու սպաները, որոնք միավորվել էին կանոնավոր զորաջոկատների մեջ։ Նրանք այն զինվորներն ու սպաներն էին, որոնք ամբողջ հոգով զգացել էին էրզրումի, Սարիղամիշի, Կարսի ու Ալեքսանդրապոլի կորուստը, ապրել էին պարտությունների ու նահանջի դառնությունը։

Եվ ինչպե՞ս պատահեց, որ այդ դաժան փորձություններով անցած հայ հրամանատարն ու զինվորն իրենց մեջ ուժ գտան ոչ միայն ուշքի գալ, այլև պարտության մատնել իրենց ավելի զորեղ թուրքական բանակին։

Այսօրվա երիտասարդ սերնդին շատ քիչ բան է հայտնի 1918 թ. օրհասական վիճակի մասին։ Նրա համար պարզ չէ, թե ինչու թուրքական զավթիչներին հաջողվեց հասնել մինչև Երևանի մատույցներ։ Պարզ չէ նաև, թե ինչը նպաստեց Սարդարապատի, Ապարանի ու Ղարաքիլիսայի հաղթանակին։

Նշված ժամանակաշրջանում հայ ժողովրդի գործերի տնօրինումն իր վրա էր վերցրել դաշնակցության գործիչներից կազմված Հայոց ազգային խորհուրդը՝ հայտնի գրող Ավետիս Ահարոնյանի գլխավորությամբ։

Իսկ ինչպե՞ս էր տնօրինում կամ ինչպե՞ս էր իր պարտականությունները կատարում Հայոց ազգային խորհուրդը։ Ինչպե՞ս էր թիֆլիսում նստած՝ ղեկավարում Հայաստանի և նաև ռազմաճակատի գործերը։

Փորձեն շատ համառոտ պատասխանել այս հարցերին։

Հայոց ազգային խորհուրդը լռությամբ համաձայնվել էր, որպեսզի թուրքական զավթիչների դեմ ռազմաճակատում կռվող հայկական զորամասերը գտնվեին իր հայատյացությամբ հայտնի վրացի գեներալ Օդիշելիձեի հրամանատարության տակ։

Ավելին, ազգային խորհուրդը դարձել էր այդ գեներալի հակահայկական հրամանների իլու կատարող։

Եվ այդ ամենի հետևանքով, ազգային խորհուրդն առանց ցավի ու խղճի, համաձայնվում է առանց որևէ դիմադրության թուրքերին հանձնել էրզրումը, Սարիղամիշն ու Կարսը։

Էրզրումը, Սարիղամիշն ու Կարսը թուրքական զավթիչներին է հանձնվում բացառապես դավաճանությամբ։ Դրա հետևանքով էր, որ 1918 թ. մայիսի 15-ին Ալեքսանդրապոլը մույնպես առանց դիմադրության է հանձնվում թուրքերին։

Սակայն, 1918 թ. մայիսի 15-ից հետո իրադարձություններն այլ զարգացում են ստանում։

Բաթումում թուրքերի հետ սիրախաղով զբաղված Հայոց ազգային խորհրդի դաշնակցական անդամները, բարեբախտաբար հնարավորություն չունեցան խառնվելու Հայաստանում զարգացող իրադարձություններին։ Նրանց ձեռքերը Հայաստան չէին հասնում։

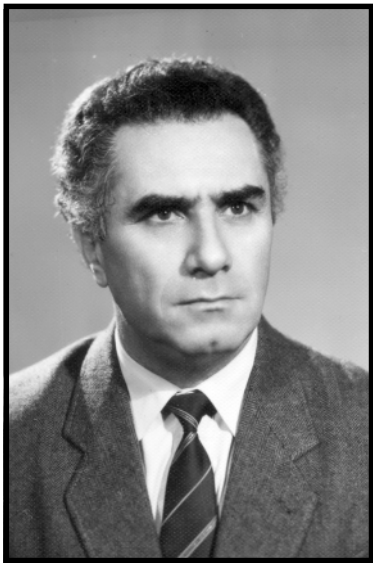
Եվ վերոհիշյալը հաշվի առնելով, դժվար չէ պատկերացնել, թե ինչ կլինեք Հայաստանի և հայ ժողովրդի վիճակը, եթե հանկարծ Բաթումի պայմանագիրը ստորագրվեր մինչև Սարդարապատի հաղթանակը։

Էրզրումը, Սարիղամիշը, Կարսն ու Ալեքսանդրապոլը թուրք զավթիչներին հանձնողները չէին խորշի նաև Երևանն ու ամբողջ Արևելյան Հայաստանը թուրք զավթիչների ոտքերի տակ նետել։ Այդպես կլինեք, որովհետև ով մեկ անգամ ուրանում է, ուրանալու է նաև շատ անգամ։

Բարեբախտաբար դա տեղի չունեցավ։ Պատմության թելադրանքով ազգային դավաճանների ձեռքը Երևանին չհասավ։ Երիշտ է, Երևանին նրանց ձեռքը չհասավ, բայց ստորագրելով Բաթումի պայմանագիրը, Սարդարապատի, Ապարանի, Ղարաքիլիսայի հաղթանակները ոչնչի հավասարեցրին և հնարավորություն տվեցին, որպեսզի թուրքական հրամոթներն Ուլուխանլու կայարանից ուղղվեին Երևանի վրա։

Վլադիմիր ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ
Պատմական գիտությունների դոկտոր

ԱԶԱՏ ՍՈՂՈՄՈՆԻ ՆՈՐԱՎՅԱՆ

Հայաստանի քիմիական գիտությունը ծանր կորուստ կրեց։ 2015 թ. ապրիլի 12-ին, երկարատև հիվանդությունից հետո, կյանքից հեռացավ օրգանական և կենսաբանորեն ակտիվ միացությունների քիմիայի ասպարեզի ակադեմիկոս Ազատ Սողոմոնի Նորավյանը։

Ա. Ս. Նորավյանը ծնվել է 1937 թ. փետրվարի 15-ին Իրանի Սպահանի մարզի Լիվախյան գյուղում։ 1946 թ. նրա ընտանիքը հայրենադարձվել է Հայաստան։ 1962թ. Ազատ Նորավյանը գերազանցությամբ ավարտել է Երևանի պետական համալսարանի քիմիական ֆակուլտետը և ընդունվել աշխատանքի չհագեցած միացությունների քիմիայի ասպարեզի հայտնի մասնագետ, ակադեմիկոս Ա. Հ. Վարդանյանի գլխավորած Հայկական ԽՍՀ ԳԱ օրգանական քիմիայի ինստիտուտի «Ացետիլենային միացությունների» լաբորատորիա։ 1968 թ. լաբորատորիան տեղափոխվել է Հայկական ԽՍՀ ԳԱ-ի նուրբ օրգանական քիմիայի ինստիտուտ, որտեղ 1980 թ. Նորավյանը պաշտպանել է դոկտորական ատենախոսություն՝ օրգանական և կենսօրգանական քիմիա մասնագիտություններով։ 1981 թ.-ից մինչև մահը Ա. Ս. Նորավյանը ղեկավարել է իր իսկ հիմնած «Հոգեմետ միացությունների սինթեզի» լաբորատորիան։

Ա. Ս. Նորավյանը ստեղծել է նոր գիտական ուղղություն հետերոցիկլիկ միացությունների քիմիայի ասպարեզում, իրականացրել է կոնդենսված հետերոցիկլների նպատակադրված սինթեզի գիտական հիմունքների ստեղծումը՝ նպատակ ունենալով ստանալ բարձր կենսաբանական ակտիվությամբ օժտված միացություններ։ Նրա ղեկավարությամբ լաբորատորիայում սինթեզվել են հոգեմետ ակտիվությամբ օժտված մի շարք նոր կոնդենսված հետերոցիկլիկ միացություններ՝ ազոտ-, ծծումբ- և թթվածին պարունակող վեցանդամանի հետերոցիկլների հիման վրա։ Նրա ավանդը ժամանակակից գիտության կենսաբանորեն ակտիվ միացությունների քիմիայի ոլորտում ճանաչված է ողջ աշխարհում։

Ա. Ս. Նորավյանը առաջարկել է կոնցեպցիա նոր տիպի հանգստացուցիչների ստեղծման համար։ Նրա և իր աշխատակիցների կողմից մեծ ներդրում է հանդիսացել հետերոցիկլիկ միացություն-

ների քիմիայի ասպարեզում 100-ից ավելի նոր հետերոցիկլիկ համակարգերի սինթեզի մեթոդների մշակումը և նոր վերախմբավորումների հայտնաբերումը։ Սինթեզված միացությունների կառուցվածքի և կենսաբանական ակտիվության միջև կապի բացահայտումը հնարավորություն է տվել ստեղծել մի շարք արդյունավետ կենսաբանորեն ակտիվ նյութեր, որոնք հանդիսանում են պոտենցիալ դեղամիջոցներ։

Ա. Ս. Նորավյանը աշխատակիցների հետ միասին ստեղծել է պաշտպանական նշանակության պատրաստուկներ, որոնք հանդիսանում են մարտական թունավոր նյութերի անտիդոթ, իսկ տոֆլունարիզին (ուղեղի արյան շրջանառության կարգավորիչ) և պիրատիդին (նոր սերնդի հանգստացուցիչ) պատրաստուկները անցել են նախակլինիկական փորձարկումներ։

Ա. Ս. Նորավյանը գիտական գործունեության հետ համատեղ զբաղվել է նաև մանկավարժական գործունեությամբ՝ Երևանի բժշկական ինստիտուտում, իր կողմից հիմնած քիմիայի ամբիոնում։ 1996 թ.-ից նա միջազգային բնապահպանական ակադեմիայի, 1998 թ.-ից՝ Ռուսաստանի բնական գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս էր, իսկ 2000 թ. ընտրվել է ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ։

Ա. Ս. Նորավյանը 350-ից ավելի գիտական աշխատանքների, 117 գյուտերի և արտոնագրերի հեղինակ է։ Նրա աշխատանքները բազմիցս զեկուցվել են միջազգային գիտաժողովներում և արժանացել մրցանակների։ Նա պատրաստել է երկու տասնյակից ավելի գիտությունների թեկնածուներ և դոկտորներ։

Ա. Ս. Նորավյանը հանդիսանում էր ՀՀ Նախագահի մրցանակի մրցանակաբաշխության, ԳԱԱ ֆիզիկաքիմիական կենսաբանության և կենսատեխնոլոգիայի, օրգանական քիմիայի գիտական աստիճաններ շնորհող, ԳԱԱ քիմիական պրոբլեմների, պետեկոնոմիկոսի, ԿԳ Նախարարության քիմիական թեմաների որակավորման խորհուրդների, ինչպես նաև Հայաստանի քիմիական և «Գիտության աշխարհում» հանդեսների խմբագրական կոլեգիաների անդամ։

Հետերոցիկլիկ միացությունների քիմիայի զարգացման գործում մեծ ներդրման համար 2011 թ. Ա. Ս. Նորավյանը պարգևատրվել է ռուսական ֆոնդի «Գիտական համագործակցություն» մեդալով։

Ազնիվ մտավորականի, բարի մարդու, խոշոր գիտնականի՝ Ազատ Սողոմոնի Նորավյանի հիշատակը միշտ վառ կմնա գործընկերների և Հայաստանի գիտական հասարակության հիշողություններում։

ՀՀ ԳԱԱ օրգանական և դեղագործական քիմիայի գիտատեխնոլոգիական կենտրոն,

ՀՀ ԳԱԱ քիմիական և երկրի մասին գիտությունների բաժանմունք

ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, կենսաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, հանրապետության գիտության վաստակավոր գործիչ Էվրիկ Գեղամի Աֆրիկյանը ծնվել է 1925 թ. մայիսի 14-ին Երևանում: 1947 թ. ավարտել է Երևանի պետական բժշկական ինստիտուտը: Ուսանողական տարիներին աշխատել է ընդհանուր վիրաբուժության կլինիկայում,

տուկների արդյունաբերական արտադրության զարգացման համար: 1993 թ. միկրոբիոլոգիայի ինստիտուտի բազայի վրա է. Աֆրիկյանը հիմնել է «Մանրէների ավանդադրման հանրապետական կենտրոնը», որն այնուհետև դարձել է գիտաարտադրական նշանակության ոչ ախտածին միկրոօրգանիզմների կուլտուրաների «Ազգային հավաքածու»:

Երկար ժամանակ է. Աֆրիկյանն աշխատել է արտասահմանյան առաջատար կենտրոններում՝ Պաստյորի ինստիտուտում (Ֆրանսիա, Փարիզ), ԱՄՆ-ի, Կանադայի, Ճապոնիայի գիտական լաբորատորիաներում: Նա մասնակցել է բազմաթիվ միջազգային գիտաժողովների, իսկ 1993-1998 թթ. ընտրվել է INTAS միջազգային հիմնադրամի գիտական խորհրդի անդամ (Բելգիա, Բրյուսել):

Է. Աֆրիկյանը հեղինակ է 4 մենագրության և ավելի քան 400 գիտական հոդվածների, որոնք արտացոլում են նրա գիտական հետաքրքրությունների լայն շրջանակը՝ մանրէային անտագոնիզմ և հակաբիոտիկներ, էնտոմոպաթոգեն բակտերիաներ և վնասակար բակտերիաների դեմ պայքարի միկրոկենսաբանական միջոցներ, մանրէային կենսաքայքայիչներ, կենսակատալիզ և կենսափոխակերպում և ընդհանուր ու կիրառական միկրոկենսաբանության այլ խնդիրներ:

Է. Աֆրիկյանի հետազոտությունների

սեկտիցիդ ազդեցության, էնտոմոցիդ թույների ուսումնասիրման, ինչպես նաև *Bacillus thuringiensis*-ի օգտագործմանը նոր բակտերիային ինսեկտիցիդային պատրաստուկների արտադրության կազմակերպմանը: Այդ աշխատանքների արդյունքներն ամփոփված են «Էնտոմոպաթոգեն բակտերիաները և դրանց նշանակությունը» մենագրությունում (1973 թ.): Էնտոմոպաթոգեն բացիլների առանձին տարատեսակների էկոլոգաաշխարհագրական տարածվածության որոշակի օրինաչափությունների բացահայտման հետ մեկտեղ առաջին անգամ հայտնաբերվել է բյուրեղանման տոքսիններ չառաջացնող *Bacillus cereus*-ի կուլտուրաների խաչածն սեռողգիական ազյուտինացումը *Bacillus thuringiensis*-ի հակաշիճուկների H-հակազենների հետ: Տվյալ երևույթը վկայում է այդ տեսակների ֆիլոգենետիկ սերտ կապի մասին և լայն հնարավորություն է ստեղծում էնտոմոպաթոգեն և այլ տեսակների բացիլների գենետիկական ճարտարագիտության համար:

Bacillus thuringiensis-ի շտամների էնտոմոլոգիական, կենսաբժշկական և թունաբանական հատկությունների ուսումնասիրությունների հիման վրա կազմակերպվել է էնտոմոպաթոգեն պատրաստուկների՝ թեփուկաթևավորների դեմ պայքարի համար բակտերիալ ինսեկտիցիդ պատրաստուկների և մոծակների թրթուրների դեմ-լարվիցիդ պատրաստուկի մեծածավալ արտադրությունը:

Է. Աֆրիկյանն աշխատակիցների հետ առաջին անգամ հայտնաբերել է միջատասպան թույների կենսասինթեզի գենետիկական դետերմինանտների պլազմիդային բնույթը (1976 թ.):

Նա ուսումնասիրել է նաև այլ էնտոմոպաթոգեն բացիլներ, մասնավորապես՝ *Bacillus sphaericus*-ը և ծագումով մոտ այլ տեսակներ: Բացահայտել է դրանց կենսաբազմազանությունը, անջատել է նոր ակտիվ շտամներ՝ մորելիների, մոծակների, բզեզների և այլ առավել վտանգավոր վնասատուների դեմ պայքարի համար: Էնտոմոպաթոգեն բացիլների (*Bacillus popilliae-lentimorbus*)՝ ճապոնական բզեզի կաթնային հիվանդության հարուցիչների ուսումնասիրման արդյունքում, բացահայտել է դրանց կախվածությունը թիամինից և բիոտինից: Հայտնաբերել է դիաուբսիայի երևույթը, որի պատճառով հեղուկ արիեստական միջավայրերում աճելու պրոցեսում այդ բակտերիաների սպորագոյացումն արգելափակվում է:

Է. Աֆրիկյանը և իր աշխատակիցները երկար տարիներ ուսումնասիրել են թեթև շերամի բակտերիոզները և հայտնաբերել են, որ որոշ բակտերիային հիվանդությունների պատճառը դրանց աղիքային միկրոֆլորայում ոչ սպորավոր, վիտամինների և ամինաթթուների պահանջ ունեցող բակտերիաների առանձին տեսակների ակտիվ բազմացումն է: Նման բակ-

տերիոզներն առանձնացվել են որպես ինքնուրույն մոզոլոգիական խումբ և բնութագրվել որպես վարակիչ ավիտամինոզներ: Հատկանշական է, որ հայտնաբերված հարուցիչը և հիվանդության ախտանշանները նկարագրվել են դեռևս Լուի Պաստյորի՝ թեթև շերամի հիվանդությունների մասին աշխատությունում:

Է. Աֆրիկյանի ղեկավարությամբ մանրէների ավանդադրման կենտրոնն այսօր էլ ակտիվ գործունեություն է ծավալում էնտոմոպաթոգեն բացիլների ուսումնասիրման և կիրառման ուղղությամբ: Ներկայումս միկրոօրգանիզմների Ազգային հավաքածուն ներառում է *Bacillus thuringiensis* և մի շարք ուրիշ տեսակների շուրջ 5000 էնտոմոպաթոգեն շտամներ: Առանձնահատուկ ուշադրություն է հատկացվում էքստրեմոֆիլ բացիլների, մասնավորապես՝ աղասերների, ալկալոֆիլների և ջերմասերների ուսումնասիրման աշխատանքներին: Տարբեր տեսակի բացիլների մոտ նկարագրվել են ցիկլոդեքստրինների կենսասինթեզի առանձնահատկությունները՝ կախված բակտերիային բջջի սպորառաջացման ընթացքում ֆերմենտների ակտիվությունից:

1976 թ. Է. Աֆրիկյանի ղեկավարությամբ իրականացվել են մանրէաբանական և կենսաքիմիական հետազոտություններ՝ տիեզերական տեխնիկայում օգտագործվող պոլիմերային նյութերը մանրէներով քայքայման պրոցեսների ուսումնասիրման ուղղությամբ: Վերջին տարիներին այս աշխատանքները կատարվել են NASA-ի և Եվրոպական տիեզերական գործակալության ֆինանսավորման շրջանակներում: Կենսաքայքայված պոլիմերներից անջատված սնկային քայքայիչների կուլտուրաների հավաքածուն ներառում է մոտ 1000 շտամ: Հետազոտությունների արդյունքներն ամփոփված են «Պոլիմերային նյութերի սնկային դեգրադանտներ. տվյալների բազա և կուլտուրաների հավաքածու ատլասի հետ» գրքում (2005թ.):

2015 թվականի մայիսի 14-ին լրացավ է Հայաստանի ԽՍՀ գիտության վաստակավոր գործիչ, գիտությունների ազգային ակադեմիայի ակադեմիկոս, պրոֆեսոր, կենսաբանական գիտությունների դոկտոր Էվրիկ Գեղամի Աֆրիկյանի ծննդյան 90-ամյակը:

Չնայած պատկառելի տարիքին՝ Էվրիկ Գեղամի Աֆրիկյանն այսօր էլ շարունակում է իր ակտիվ և բեղունավոր գործունեությունը՝ հաստատելով Վոլտերի իմաստալից խոսքերը. «Հիմարի համար ծերությունը բեռ է, տգեստի համար՝ ծնեռ, իսկ գիտության մարդու համար՝ ոսկե հունձ»:

ԱՇՈՏ ՍՍՂՅԱՆ

քիմիական գիտությունների

դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ

ակադեմիկոս, ՀՀ ԳԱԱ

«Հայկենսատեխնոլոգիա» ԳԱԿ-ի տնօրեն

Փաստում ենք՝

հայերի գենոֆոնդը վերջին հազարամյակում Էական արտաքին գենետիկական ազդեցության չի ենթարկվել

ՀՀ ԳԱԱ նախագահության միստերի դահլիճում տեղի ունեցավ «Պատմական Հայաստանի գենետիկական քարտեզագրումը» նախագծի շնորհանդեսը: Ձեկուցումով հանդես եկավ ՀՀ ԳԱԱ մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտի էթնոգենոմիկայի լաբորատորիայի վարիչ, կենսաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Լևոն Եպիսկոպոսյանը:

Միջոցառմանը առաջին անգամ ներկայացվեցին պատմական Հայաստանի գենետիկական քարտեզագրման արդյունքները: Քարտեզը վերարտադրում է հայկական գենոֆոնդի հարուստ աշխարհագրական խճանկարը,

որը ձևավորվել է հազարամյակների ընթացքում և հարստացել Հայկական լեռնաշխարհի տարածքում: Հետազոտության կարևորագույն եզրակացությո-

յուններից մեկն այն է, որ հայերի գենոֆոնդը Էական արտաքին գենետիկական ազդեցության չի ենթարկվել՝ չնայած բազմաթիվ օտարածին ներխուժումների: Ավելին, համաձայն մոլեկուլային տվյալների, հայերի մոտ մոտ 3000 տարիների ընթացքում խառնակում գրեթե տեղի չի ունեցել:

ՀՀ ԳԱԱ Տեղեկատվական-վերլուծական կենտրոն

Գիտություն

**Գլխավոր խմբագիր՝
Ա. ՏԵՐ-ԳԱԲՐԵԼՅԱՆ**

Երևան-19, Մարշալ Բաղդամյան 24բ, հեռ. 56-80-14:

Դասիչ՝ 69268, գրանցման վկայական՝ 448: Ստորագրված է

տպագրության՝ 21.05.2015 թ.:

Տպաքանակը՝ 500: noravyan@mail.ru

"ТІТІУТІОН" ("Hayka") razera HAH PA

